

Citation: Czekiel-Switalska, E., Urandova, A., Cejkova, S., Switalska, A. (2022). A historical outline of the color of architecture in Poland and Slovakia after 1945. *Space & Form | Przestrzen i Forma* 50. <http://doi.org/10.21005/pif.2022.50.B-03>

Open access article
Creative Commons Attribution (CC BY)

DOI: 10.21005/pif.2022.50.B-03

A HISTORICAL OUTLINE OF THE COLOR OF ARCHITECTURE IN POLAND AND SLOVAKIA AFTER 1945

HISTORYCZNY RYS KOLORYSTYKI ARCHITEKTURY W POLSCE I SŁOWACJI PO 1945 ROKU

Elżbieta Czekiel-Świtalska

PhD architect

Author's Orcid number: 0000-0002-4423-033X

Andrea Urandova

Assoc. Prof. PhD.

Author's Orcid number: 0000-0002-1499-6916

Alicja Świtalska

Mrs. Ing. Arch.

Author's Orcid number: 0000-0002-0790-2563

Silvia Cejkova

Ing.arch.,PhD.

Author's Orcid number: 0000-0002-9957-413X

West Pomeranian University of Technology
in Szczecin, Poland

Slovak University of Technology in Bratislava,
Faculty of Architecture and Design, Slovak

ABSTRACT

The objective of this paper is to present a study of how the color schemes of architecture ended to change and presented themselves after 1945 in Poland and Slovakia. For the purposes of this investigation all types of buildings were examined – the study does not distinguish between listed buildings and other historical buildings. It offers an overview of exterior colour choices in architecture since 1945 in Poland and Slovakia using studies in literature sources, archive research, survey responses and own field research.

Key words: architecture, color, Poland, Slovakia.

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest zbadanie jak kolorystyka architektury zmieniała się i wyglądała po 1945 roku w Polsce i na Słowacji. Na potrzeby tego badania zbadano wszystkie typy budynków – w badaniu nie dokonano rozróżnienia pomiędzy zabudową historyczną a nie podlegającą ochronie konserwatorskiej. Przedstawia przegląd zewnętrznych wyborów kolorystycznych w architekturze od 1945 roku w Polsce i na Słowacji z wykorzystaniem badań w źródłach literaturowych, badań archiwalnych, odpowiedzi na ankiety i własnych badań terenowych.

Słowa kluczowe: architektura, kolor, Polska, Słowacja.

1. INTRODUCTION

The color of architecture over the years is difficult to study. Literature only in a few cases when describing architecture, mentions its color and often this information is not precise enough to work with. The authors of the article conducted surveys and direct interviews, in particular with people who remember the entire period studied, i.e. after 1945.

For the purposes of this research the authors did not differentiate between historical buildings and buildings that are listed as cultural heritage. The study did not therefore deal with restoration of colour in cases of historical architecture, as this is a separate issue. In many of such cases, the color is defined by a conservation officer who uses stratigraphic surveys to uncover a building's original color or historical sources are consulted, such as paintings. This investigation focused on the perception of the global color scheme of a space, the "colour atmosphere" without paying attention to the age of the individual buildings. The study in this context also covers an outline of the history of architecture in Poland and Slovakia after the Second World War.

Color in the history of architecture includes a broad, but also an individual approach to each building. There are no general tendencies in the approach to the colors of buildings or complexes, and often problems arise, such as: "we can observe uncontrolled conduct by their owners, the most visible including improperly performed window and door replacements (colour schemes, ...), ... colour or facade changes or their poor colour articulation," (Łakomy K., 2019, p. 310)

The selection of color for all buildings located in a given space is essential. In various periods, there were various preferences concerning color, as well as relevant fashions. Sometimes, color selections can be received negatively. "There is a clear tendency to use the widest possible color palette and select 'pure' and vivid colors. In effect, the unfavorable consequences to the surroundings include a motley impression, a color dynamism and an excess of visual stimuli that are not conducive to a color-balanced environment" (Włodarczyk M., 2015, p. 64).

This article examines the general outline of the development of color schemes used for most buildings (without individual cases) in the period after the Second World War in Poland and Slovakia.

2. THE COLOR OF ARCHITECTURE AFTER 1945 IN POLAND AND SLOVAKIA

The color of architecture has its own distinctive history in different periods and countries. This section presents an overview of the history of predominant building color schemes in different years during the post-war period in Poland and Slovakia.

3. THE COLOR OF ARCHITECTURE AFTER 1945 IN POLAND

3.1. Architectural color after the Second World War in Poland

The post-war years meant a heroic effort to rebuild the country after wartime destruction. The buildings were rebuilt from all sorts of reclaimed materials. The government of the time heavily emphasized the reconstruction of the capital—Warsaw. To do so, buildings all over Poland were dismantled, and the bricks and other materials procured this way were shipped to the capital. At the time, little thought was given to the color of architecture, as the focus was to rebuild from the destruction of the war as fast as possible.

During this time, the buildings were mostly the color of brick, as most plasters were absent, or brick had been the intended facade material. According to respondents to the survey concerning the dominant color of architecture in the various periods after the war, the color was of brick, grey, white, and the color of wood. One of the respondents, who personally remembered the post-war period, wrote: "in the post-war years, there was mostly no unified color scheme, or there was only the color that remained from before the war." Despite significant loss in architectural tissue, the buildings that had been reduced to rubble or that had a collapsed section, were not perceived as dirty, whereas such answers did appear in answers that concerned the period of panel block pre-

dominance. The color reported to be dominant was that of brick, yet this is a broad term, as the color of brick can vary. It can come in shades of red, brown, yellow, and generally the color of the facade was the same as the brick used to build it (Fig. 1, 2c).

Fig. 1. Buildings after the Second World War. (a) a photo of Warsaw showing buildings to which color was applied a number of years later. Henry Cobb (Wojciechowski T., 2012). (b) Photos of buildings in Szczecin

Ryc. 1. Zabudowa po II Wojnie Światowej. (a) zdjęcie Warszawy, które kilka lat po jego zrobieniu zyskały kolor. Henry Cobb (b) Zdjęcie zabudowy w Szczecinie. Źródła / Source: (a) Wojciechowski T., 2012, (b) photograph by author – Alicja Świtalska

Fig. 2 shows buildings that have not been renovated after the end of the war, so their color is similar to as it was in the post-war years. The predominant colors are dirty orange, grey and brown. “After the Second World War, the socialist architecture in Soviet-bloc countries typically featured incohesive and random colors. A palette of dirty yellows, browns and greens was generally and disorderly used” (Ludwin K., 2017, p. 207). This color scheme partially overlaps with the results of the survey, whose respondents mostly listed the color of brick, brown, yellow and white. No green was reported, yet white did appear, which K. Ludwin’s study did not mention. Similar answers were given concerning the 1960s, which reported the appearance of beige.

Fig. 2. Architecture that has not been renovated after the Second World War. (a) Nowe Warpno, (b) Gorzów Wielkopolski, (c) Łódź

Ryc. 2. Architektura nie odnawiana po II Wojnie Światowej. (a) Nowe Warpno, (b) Gorzów Wlkp, (c) Łódź. Źródła / Source: photograph by author – Elżbieta Czekiel-Świtalska

The country’s reconstruction took many years, and one can still encounter buildings that have not been renewed yet (Fig. 2).

3.2. The 1960s, 70s and 80s

The 1960s featured architecture colored grey, beige, as brick, and white, as reported in the survey. There were also multicolored buildings, but these were singular cases that cannot be seen as representative of all of the period’s architecture. “A need for change and a desire for something different and new had appeared, and it became visible not only in architecture, but primarily in the arts and music. The end of the 1960s was when the hippy movement appeared, with its color, freedom and disorder” (Włodarczyk M., 2014, p. 27).

Panel block buildings were built already in the beginning of the twentieth century, yet in Poland, apart from initial pilot projects in the 1960s, their dominance appeared in the 1970s and 80s. In general, large, new housing estates were built, but there were also cases of supplementing urban fabric, even in historical development, with panel block buildings. This was a gloomy period in terms of building color, as the structures were mostly gray (Fig. 3). This was a period that people remembered as grey and dirty (this is understood as the color grey, which looked like dirt). During this time, similarly as in the post-war years, certain buildings were not renovated, and have not changed since the war's end.

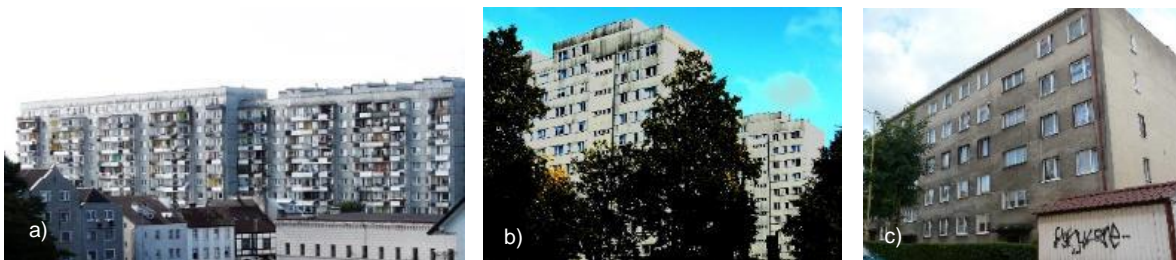

Fig. 3. Panel block buildings, as it appeared during the period of its construction. Left and center: Kołobrzeg (a, b), with panel block buildings in the background, right: Trzebiatów (c)

Ryc. 3. Zabudowa wykonana w technologii wielkiej płyty, która wygląda jak z czasów budowy. Po lewej i w środku Kołobrzeg (a, b), w tle budynki z wielkiej płyty, po prawej Trzebiatów (c). Źródła / Source: photograph by author – Elżbieta Czekiel-Świtalska

3.3. Political transition – spatial and color chaos

The period after the transition that in Poland began towards the end of the 1980s received mixed ratings in terms of architecture and its color. Architect Michał described this period as follows: “Large proprietary glazing is installed into facades, with typical, blue-tinted glass, with brick as a finishing accent, in addition to metal roofing in striking colors. (...) there is a complexity and multitude of elements, an explosion of color: yellow, blue, pink, or green” (Michał architekt, 2018).

The period between the 1980s and mid-90s saw the applicability of general and detailed spatial development plans. None of these plans specified color schemes for architecture. Detailed plans, apart from a graphical land development section, sometimes featured architectural drawings, which were often colored (Fig. 4), but they neither imposed nor suggested the color of actual buildings. In practice, it was the architect who prepared a technical design, the contractor, or the property owner who made the decisions.

Fig. 4. Fragment of a detailed plan with proposed architecture (Rada Miejska w Świnoujściu, 1993). To the right is how the plan was realized

Ryc. 4. Fragment rysunku planu szczegółowego z proponowaną architekturą (Rada Miejska w Świnoujściu, 1993). Po prawej realizacja planu. Źródła / Source: photograph by author – Elżbieta Czekiel-Świtalska

The end of the 1980s and the 1990s saw the beginning of corporate real estate development, and spatial and color chaos.

Fig. 5. Color schemes of buildings from the 1990s. (a) Międzyzdroje (built in 1995), (b) Kołobrzeg (built in 1997), (c) Trzebiatów (built towards the end of the 1990s)

Ryc. 5. Kolorystyka zabudowy z lat dziewięćdziesiątych. (a) Międzyzdroje (budowa 1995), (b) Kołobrzeg (Rok budowy 1997), (c) Trzebiatów (budowa koniec lat dziewięćdziesiątych). Źródła / Source: photograph by author Elżbieta Czekiel-Świtalska.

It is difficult to find any shared colors for most buildings. The facades of houses were multicolored, with little regard for neighboring buildings.

“Since the beginning of the 1990s (...) the free market gave architects a green light to adapt global trends and achievements. The effects are visible in the form of an unbridled use of any color possible, and this fact, positive when all things are considered, is becoming a mounting problem. The lack of uniform legal regulations at the state level in this regard results in color chaos in many urban interiors” (Ludwin K., 2017, p. 207).

These years were a period when color was decided by property owners, sometimes in cooperation with architects, and there were no legal provisions that would define the color of architecture.

3.4. Beginning of the twenty-first century

The period around the end of the twentieth and the beginning of the twenty-first centuries is difficult to label in terms of dominant colors in architecture. A considerable portion of buildings featured bright, often pastel colors, as well as white and grey (Fig. 6). There was also no lack of striking or out-of-place colors in various pairings. In recent years, the discourse on spatial development has increasingly often pointed to advertisements and the color schemes of buildings as some of the main offenders of the present-day aesthetic condition of cities. Along with the publication of Filip Springer’s *Wanna z kolumnadą*, the notion of *pastelosis* has entered the dictionary of architects and planners. *Pastelosis* is often understood as a post-communist illness that consumes Poles, resulting in a propensity for kitschy, vivid and naïve building color schemes (Czyż P., 2014, p. 16).

Fig. 6. Examples of architecture in bright and pastel colors, and in white. Trzebiatów (a), Kołobrzeg (b), Świnoujście (c), Pobierowo (d)

Ryc. 6. Przykłady architektury o kolorach jasnych, pastelowych, białych. Trzebiatów (a), Kołobrzeg (b), Świnoujście (c), Pobierowo (d). Źródło / Source: photograph by author – Elżbieta Czekiel-Świtalska.

Many buildings are renovated and undergo thermal retrofitting, which often entails new color schemes. Panel block buildings are also renovated and adopt a new color image (Fig. 6b). However, although some perceive a considerable portion of buildings as pastel-colored, in many cases it creates a color chaos. When we analyze architecture globally, we can see that in new or renovated complexes it is pastel colors, grey and white that predominate. In defense of pastel and bright facade colors, it must be stated that it is recommended that a facade should absorb no more than 20% of solar radiation, which is impossible to achieve with the use of darker colors. Increased solar radiation absorption causes overheating during the summer and greater heat loss in winter, as found by Żurawski (Żurawski J., 2008).

The early years of the twenty-first century was a lack of harmonious, well-thought-out color for entire sequences of buildings. As one can see in Fig. 7a, one can encounter a building with a dirty red color, pre-war grey-brown, dirty-colored buildings alongside bright colors and glass that reflects the surroundings all in one place. Fig. 7b shows a mixture of various colors, where it is difficult to observe any sort of color harmony, and every building stands out in terms of color. This disharmony specifically affects single-family buildings, whose owners paint their properties into whichever colors they fancy, which is shown in Fig. 7c, where one sequence of buildings features architecture colored white, brownish grey, and reddish brown (Fig. 7c).

Fig. 7. Buildings in disharmonious colors. Architectural color schemes from the following Polish cities: (a) Łódź, (b) Lublin, (c) Szczecin. Source/Źródło: photograph by author – Elżbieta Czekiel-Świtalska and Alicja Świtalska (Szczecin)

Ryc. 7. Zabudowa o nieharmonijnym kolorze. Kolorystyka architektura z miast w Polsce: (a) Łódź, (b) Lublin, (c) Szczecin

One can find monotonous complexes of housing buildings, where entire sequences of architecture have the same color. Some complexes are bright in color (Fig. 8a), while others are mixtures of bold colors that combine neutral and vivid colors like green, yellow, red and brown (Fig. 7b). Both large and small complexes wherein the architecture and color of buildings are the same, are not conducive to a sense of safety as it is difficult to know which building to enter without knowing its postal number. Having every building in a housing complex in the same color scheme rarely produces an aesthetic and harmonious color space. In Fig. 8b it is visible how the use of the same color in every building can create color chaos.

Fig. 8. Entire building complexes with identically colored architecture. The complexes shown are located in (a) Zielona Góra, (b) Przecław, (c) Szczecin

Ryc. 8. Całe zespoły o tym samym kolorze wszystkich architektury. Zespoły zabudowy w (a) Zielona Góra, (b) Przecław, (c) Szczecin. Źródło / Source: photograph by author – Alicja Świtalska

The color chaos prevalent in this period is made even more strange by the fact that municipal authorities became armed with a tool that made it possible to restructure entire areas in the field of color. The relevant Act (Ustawa, 2003) was amended to include provisions that state that, if necessary, a development plan can impose color schemes on buildings in a given area covered by the plan. However, many plans were found not to feature provisions on architectural color schemes. It is problematic to implement a plan's provisions concerning color, which shall be presented below.

Many people acknowledge the necessity to ensure that the color of architecture receives due attention. Attempts are made to find methods of determining building colors. In 2016, A. Ozimek presented an original digital method of determining the degree of color similarity in newly-built buildings. Ozimek presented a digital method that is intended to identify colors in the context of the pre-existing state of a site. It was assumed that it was essential for new architecture to blend well with its surroundings. The method is based on using and working with digital photography (Ozimek A., 2016). Searching for methods that support determining and implementing color schemes in architecture is, by all accounts, greatly needed. Finding a method to determine color for newly built and modernized architecture could potentially aid in alleviating color chaos in urbanized space.

However, despite the fact that there are people to whom the color of architecture is significant and the existence of a possibility of enacting local law provisions that regulate color, color chaos continues to persist in practice, as plans are not adhered to, or a given color could have been applied before a plan's entry into force.

3.5 Summary of the condition of the color of architecture in Poland after 1945

When investigating the color schemes in the post-war years, the majority of architecture was studied instead of exceptions with distinct color schemes. Several color-related periods can be distinguished in Poland between the end of the war and the present. The first years after the war were predominated by the color of brick and dirt, and no decision-makers were involved as this was the result of wartime tragedy. The 1960s mostly featured grey, beige, the color of brick, and white, and there were no legal provisions on who was to make color-related decisions. The years that followed were a period of intense development in the form of panel block buildings and it is the appearance of this architecture that defined the perception of it as a grey space. Between the 1980s and the present, one could clearly observe chaos in terms of color, even though since the mid-1990s the law has stated that it is the architects who make decisions about this, while since the beginnings of the twenty-first century such decisions are in some places made by urban planners who draft local plans.

4 COLORS OF ARCHITECTURE AFTER WORLD WAR II IN SLOVAKIA.

4.1. Slovakia 1945–1989 general overview

Historically, plastered facades are preferred in Slovakia, whether they are used on public buildings, town palaces and town houses or living in the village. The historical colors of the plasters had subtle tones of brown-gray, if possible, stained with natural oxides. The simplest buildings in the rural environment were plastered with lime, in details decorated with rich tones of blue. Experiments with a brick façade have been rare, mainly on industrial buildings, however in residential areas the brick façade is not common.

4.2. The color of the facades after year 1945

After World War II, the Czech and Slovakia re-united to the Czechoslovak Republic. Restoration of destroyed buildings just after the end of World War II was one of the basic tasks in architecture and construction in Slovakia. The other important task was new housing construction in the cities because of the intensive industrialization of the country. In the 1950s, civic buildings often have facades in shades of white or off white or are lined with natural stone or glazed tiles.

Residential buildings built in the style of socialist realism partly follow the tradition of functionalism and facades in plasters in natural colors - light beige, gray, natural white, with an emphasis on artistic detail, which used chromatic colors to create contrast /Belluš/, block of flats / Karfik etc /. For the color of significant civic buildings, was used natural stone or glazed tiles in beige - shades of natural colors are used on the facades.

In the mid-1950s, are beginnings of prefabrication in residential buildings. The activity of architects is becoming organized in large design companies managed and planned by the state. This typifies the designs and style of architecture of residential buildings throughout Slovakia. This construction system lasted until the 80s. The color of prefabricated residential buildings in these years is mostly in shades of gray, prefabricated houses have initially acknowledged rasters, which are also a decorative element on the facade. In the 70's and later, high chromatic colors - red, green, blue - appear on smaller areas - balconies and elevator shafts of high-rise panel buildings.

Fig. 9 Buildings after World War II. (a) a photo of Student dormitory built in 50s, with typical use of detail decoration in highly chromatic red Bratislava. (b) Post palace, Bratislava built in 1946 with the façade from ceramic tiles, Bratislava.

Ryc. 9 Budynki po II wojnie światowej. (a) zdjęcie akademika zbudowanego w latach 50., z typowym wykorzystaniem dekoracji detalu w wysoce chromatycznej czerwieni. Bratislava, (b) Pałac pocztowy, Bratislava zbudowany w 1946 roku z fasadą z płytek ceramicznych, Bratislava. Źródło / Source: photograph by author - Silvia Cejpkova

Civic buildings with plastered facades have, in the period of social realism and modern color of plasters in tones of gray, beige, fine ocher or white. Tiles with decorative tiles were only on small areas in the ground floor parts of the buildings. Popular material on civic buildings - national committees, post offices, sports halls, were tinted colored glass mounted in aluminum grids, interspersed with window strips. The largest area of the building was mostly solved by a raster. Decorative glasses of these types were built in dark blue, dark red or yellow.

Fig. 10. Buildings with façade from coloured glass built in 70s. (a) extension of the Slovak National Theatre, Bratislava (b) House of Writers, Bratislava

Ryc. 10. Budynki z fasadą z kolorowego szkła zbudowane w latach 70. (a) rozbudowa Słowackiego Teatru Narodowego, Bratislava (b) Dom Pisarza, Bratislava. Źródło / Source: photograph by author - Silvia Cejpkova

4.3. Residential buildings – situation 1945–2010

In the past two decades the ensembles of blocks of flats have been subject of various studies, mainly concerning their condition after 30 and more years of usage and in context of new standards. Research projects dealt mainly with the assessment of the physical state of the buildings, definition of system failures, proposal of interventions for restoration and upgrading. The criteria used were structural and fire safety, hygienic, health and environmental aspects, users' safety, acoustics, energy saving and thermal protection (Sternova Z., 2000).

Research has shown that 70% of apartment blocks need intervention, complex refurbishment is required for buildings with 255 761 flats built in the individual systems. (53 % had been built in the system T 06B used between 1963 - 1981).

The current policy is restoration, refurbishment. Some of these buildings are becoming important witnesses and part of recent architectural heritage.

The challenge in the years following the changes in the political system, i.e. the period after the end of socialism had to do with the fact that these buildings had been designed for quick mass construction, as an ensemble, with urban plans, infrastructure, transportation, one predominant function (living), standardized apartments for users of equal social living standard and with no visual differentiation within the sets of modular units.

Transformation of the society, life in general brought about the desire and need for a new identity and opened questions of authenticity in cases of refurbishment. Today these ensembles find themselves in a new context, they are not "suburbs" any more. Economic diversification of people, of their standard of living, the availability and broad choice of new materials, technologies, new standards and requirements for comfort, performance, changing social structure and age of inhabitants, new uses, naturally led to new, different aesthetic feelings, preferences, visual manifestations of these changes.

At the beginning of the refurbishment process concrete block ensembles did not have a good image, as they were associated with sadness, monotony, disliked equality of buildings, etc. The first desire therefore was, to be different from that image and from others– colour was a strong means for achieving this goal.

The primary desire for disrupting visual links with the past gradually turned to a need for some continuity, new interpretation.

When studying the original colour schemes of the buildings, it is possible to document their "colour character". In the 1960s and 70s the colour palette was very limited, consisting of three mostly used colours and about five used in smaller extend. This fact gave the ensembles a certain visual unity (Fig. 11).

Fig. 11. The original colour palette applied all over the country (Urland)
Ryc. 11. Oryginalna paleta kolorów stosowana w całym kraju. (Urland)

Fig. 12 A typical achromatic façade
Ryc. 12 Typowa fasada achromatyczna. Źródło / Source: photograph by author - Andrea Urland

The colours were mechanically distributed on the facades, the schemes were mostly mono or bi-chromatic. The lack of variety led to monotony, uniformity, poor sense of place, identity, "inhuman" environment, as resulted from psychological responses and evaluations.

4.4. The 1990s – 2010

Since 1990s technical and function/use issues have gained an increasing impact on appearance of these buildings. Besides massive upgrading of the structures using thermal insulation, many buildings have been extended at the roof levels – new floors, new shapes, closing of balconies occurred, replacements of windows, involving also colour changes.

Diversification due to changed ownerships has also had severe visual impacts - on the level of individual apartments (colour of window frames, balconies, etc.) and at the level of whole buildings.

Studies of preferences conducted since 1990 put in evidence a clear rejection of grey colours on façades in the two following decades. Naturally in practice this was demonstrated by the use of predominantly highly chromatic colours, an "explosion", which had as a consequence (more or less since 2010) a return to the use of mainly achromatic colours on façades combined with a chromatic colour. It is a new quality of grey enriched by chromatic colours of higher chromaticness in limited surface extend.

4.5. Characteristic features in comparison – guidelines for the future

The original designs can be characterized by a regular façade pattern resulting from the visibility of the structure – the concrete slabs, a "net". Surface thermal insulation layers transform these into big undifferentiated planes.

The original uniformity of appearance reflected the equal rights and duties, no private ownership, buildings were subordinated to the ensembles in a visual unity.

New interventions – done for technical, functional and aesthetic reasons - do not generally aim at an interpretation of the original intention of the ensemble projects. (Fig. 13 a, b) An added value should be generated.

There is no coordination of colour schemes, no request of subordination of individual tastes / possibilities to the whole.

Professional approach means handling the design as a new present-day intervention but respecting studied limits of change – of a building (type), of a group/block of houses, of an urban ensemble. This requires a broader approach. (Fig. 13 c)

Figure 13. (a, b) The Februarka housing complex – original colour appearance of the buildings and colour design after upgrading. (c) Current colour design shows a returning preference of gray colours, but of a different quality than remembered from the past (design author: Urland, 2013)

Ryc. 13 (a, b) Kompleks mieszkaniowy Februarka – oryginalny wygląd kolorystyczny budynków i kolorystyka po modernizacji. (C) Obecna kolorystyka pokazuje powracające preferencje szarych kolorów, ale innej jakości niż zapamiętane z przeszłości (autor projektu: Urland, 2013). Źródło / Source: photograph by author - Andrea Urland

In Bratislava there are more than 100.000 flats built in diverse reinforced concrete block buildings since 1956 ranging from the oldest ensemble – the Februarka Housing ensemble (1953 concept, 1958 – 61 project implementation) to the biggest ensemble in Petržalka (1967 international contest, built in 1973-1980).

5. CONCLUSIONS

When summarizing the colors present in various periods of Poland's post-war history, then outside of the era of panel blocks, every period included the color white. It is a color that can be said to go well with everything and is more acceptable than unsuitable colors (Montero-Parejo, et al., 2020, p. 2 of 16). The post-war period saw the predominance of the colors of brick, wood and grey. The 1960s, outside of a small number of multicolored buildings, grey, beige and white predominated. The 1970s and 80s were the color of "panel blocks," and grey in general. The period of Poland's political transition (the end of the 1980s and the 90s) were marked by color chaos, in which it was difficult to find specific colors shared by most buildings.

If compared to Poland, in Slovakia the post-war period was marked by an earlier and large-scale construction of prefabricated panel housing and the rest of the architecture was characterized by plastered facades. The colour palette was thus predominantly achromatic except for some important public buildings and the buildings built in the period of rondocubism, in which chromatic colours, often with higher chromaticness for decorative elements, as well as materials as stone were also used (e.g. for cladding).

In both countries the same type of development can be mapped in the case of the panel housing complexes – the spontaneous use of polychromy resulting in a vivid but chaotic colour environment.

The results underline the impact of traditions, of social circumstances and cultural preferences on the colour choices for buildings.

HISTORYCZNY RYS KOLORYSTYKI ARCHITEKTURY W POLSCE I SŁOWACJI PO 1945 ROKU

1. WSTĘP

Kolor architektury na przestrzeni lat jest trudny do zbadania. Literatura tylko w niewielu przypadkach opisując architekturę, nie raz wspomina o jej kolorze. Autorzy artykułu przeprowadzili ankiety i wywiady bezpośrednie w szczególności z osobami, które pamiętają cały okres badany, czyli po 1945 roku.

Na potrzeby tych badań autorzy nie dokonali rozróżnienia między budynkami historycznymi a budynkami wpisanymi na listę dziedzictwa kulturowego. Opracowanie nie dotyczyło zatem przywracania koloru w przypadku architektury historycznej, gdyż jest to osobna kwestia. W wielu z takich przypadków kolor jest definiowany przez konserwatora zabytków, który wykorzystuje badania stratygraficzne, aby odkryć oryginalny kolor budynku lub przeglądane są źródła historyczne, takie jak obrazy. Badanie to koncentrowało się na postrzeganiu globalnej kolorystyki przestrzeni, "atmosfery kolorów" bez zwracania uwagi na wiek poszczególnych budynków. Opracowanie w tym kontekście obejmuje również zarys historii architektury w Polsce i na Słowacji po II wojnie światowej.

Kolor w historii architektury obejmuje szerokie, ale także indywidualne podejście do każdego budynku. Nie ma ogólnych tendencji w podejściu do kolorów budynków lub kompleksów i często pojawiają się problemy, takie jak: ... *można zauważyć niekontrolowane działania właścicieli, z których najbardziej zauważalne są: niewłaściwie przeprowadzone wymiany stolarki (kolorystyka ...), ... zmiany ... kolorystyki elewacji lub jej niewłaściwej artykulacji kolorystycznej ...* (Łakomy K., 2019, s. 302) W artykule zbadano ogólny zarys kształtowania się kolorów używanych dla większości zabudowy (bez indywidualnych przypadków) w okresie po II Wojnie Światowej w Polsce i na Słowacji.

Nie wątpliwie istotny jest dobór barw wszystkich obiektów architektonicznych położonych w jednej przestrzeni. W różnych okresach preferowane były różne mody kolorystyczne. Zdarza się, że wybór kolorów nie jest trafny. *Wyraźnie rysuje się tendencja do używania jak najszerszej palety kolorów oraz dobór barw "czystych" i jaskrawych. W efekcie niekorzystne konsekwencje dla otoczenia to pstrokaczna, dynamizm kolorystyczny, przesyt bodźców wizualnych, które nie sprzyjają tworzeniu zrównoważonego kolorystycznie otoczenia* (Włodarczyk M., 2015, p. 64)

W artykule omówiono ogólny zarys rozwoju schematów kolorystycznych stosowanych w większości budynków (bez indywidualnych przypadków) w okresie po II wojnie światowej w Polsce i na Słowacji.

2. KOLORYSTYKA ARCHITEKTURY PO 1945 ROKU W POLSCE I NA SŁOWACJI

Kolor architektury ma swoją charakterystyczną historię w różnych okresach i krajach. W tej części przedstawiono przegląd historii dominujących schematów kolorystycznych budynków w różnych latach, w okresie powojennym w Polsce i na Słowacji.

3. KOLOR ARCHITEKTURY PO 1945 ROKU W POLSCE

3.1. Kolorystyka architektury po II Wojnie Światowej w Polsce

Lata powojenne to wielka odbudowa kraju po zniszczeniach wojennych. Budynki były odbudowywane z tego co było do zdobycia. W szczególności ówczesne władze postawiły na odbudowę stolicy – Warszawę. W tym celu w całej Polsce rozbierane były budynki, których przede wszystkim cegła nadawała się do budowy i materiał był przewożony do stolicy. W tym czasie nie myślano o kolorze architektury tylko o tym żeby jak najszybciej zlikwidować wojenne zniszczenia.

W tym czasie zabudowa jest koloru cegły, ponieważ większość tynków nie było lub były to budynki których elewację tworzyła cegła. Według osób które odpowiedziały na ankietę związaną z dominującą kolorystyką architektury w poszczególnych latach powojennych, był to kolor cegły, szary, biały oraz drewna. Jedna z osób, która wypełniła ankietę i pamięta okres powojenny, napisała: w latach powojennych w większości nie było jednej kolorystyki tylko to co została po zniszczeniach wojennych. Mimo wielkich ubytków w tkance architektury, budynki z których został tylko gruz lub straciły jakąś swoją część nikt nie odbierał tego jako brud, co zdarzało się przy odpowiedziach dotyczących czasów dominacji wielkiej płyty. W szczególności był to kolor cegły, chociaż jest to szerokie określenie bo cegła może być różnej kolorystyki. Jest to kolor często odcieni czerwieni, brązu, żółci, generalnie to kolor elewacji był taki jak cegła z której budowano ściany elewacyjne (Ryc. 1, 2c).

Odbudowa kraju trwała wiele lat, do dzisiaj jeszcze są budynki, które nie udało się odnowić do dzisiaj (Ryc. 2).

Na ilustracji nr 2 pokazane są budynki, które od czasów zakończenia wojny nie były odnawiane, więc ich kolorystyka zbliżona jest do lat powojennych. Dominujące kolory to brudny pomarańczowy, szary i brązowy. *Po II wojnie światowej ... W państwach obozu sowieckiego architektura socjalistycznego modernizmu zwykle charakteryzowała się niespójną i przypadkową kolorystyką. Powszechnie i beładnie stosowano gamę brudnych żółci, brązów, zieleni.* (Ludwin K.,

2017, p. 207) Ta kolorystyka częściowo pokrywa się z wynikami ankiety, gdzie osoby wypełniające podały przede wszystkim kolor ceglany, brąz, żółty i biały. Wśród ankietowanych nie było koloru zielonego, natomiast pojawiał się kolor biały czego nie ma w badaniach Krzysztofa Ludwika. Podobne odpowiedzi padają odnośnie lat sześćdziesiątych, dochodzi tu w odpowiedziach kolor beżowy.

3.2. Lata sześćdziesiąte, siedemdziesiąte i osiemdziesiąte XX wieku

Lata sześćdziesiąte to kolor architektury szary, beżowy, cegły i biały, tak odpowiedziały osoby w ankiecie. Pojawiają się budynki które są różnokolorowe, ale była to pojedyncza architektura, nie mogąca być prezentacją kolorystyki większości architektury. *Pojawiła się potrzeba zmian i tęsknota za czymś innym, nowym, widoczna nie tylko w architekturze, ale przede wszystkim w sztuce i muzyce. Koniec lat sześćdziesiątych to czas pojawienia się ruchu hippisowskiego, kolorowego, swobodnego i nieuporządkowanego.* (Włodarczyk M., 2014, p. 27)

Bloki z wielkiej płyty były budowane już na początku XX wieku, jednak w Polsce poza pierwszymi próbami z lat sześćdziesiątych, to dominacja była w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. Generalnie powstawały duże, nowe osiedla, ale również uzupełniana była tkanka nawet historycznej zabudowy budynkami budowanymi z wielkiej płyty. To był smutny okres jeżeli chodzi o kolorystykę zabudowy, ponieważ zabudowa ta była z znacznej większości szara (Ryc. 3). Jest to okres który ludzie pamiętają jako szarość i brud (jest to rozumiane jako kolor szary, wyglądający jak brudny). W tym czasie, podobnie jak w latach powojennych część przedwojennych budynków nie była remontowana, więc nie zmieniła się od czasów zakończenia wojny.

3.3. Transformacja ustrojowa – chaos przestrzenny i kolorystyczny

Czasy po transformacji, która zaczęła się pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku w Polsce, są różnie oceniane pod względem architektury i jej kolorystyki. Architekt Michał tak opisuje ten czas: *Na elewacjach wstawiane są duże przeszklenia systemowe z typowym barwionym na niebiesko szkłem, cegła jako akcent wykończeniowy, a także blacha dachowa w mocnych kolorach. ... jest złożoność i wielość elementów, eksplozja kolorów: żółtego, niebieskiego, różowego, zielonego.* (Michał architekt, 2018)

Lata osiemdziesiąte do połowy lat dziewięćdziesiątych XX wieku obowiązywały w Polsce plany ogólne i szczegółowe zagospodarowania przestrzennego. W żadnych z nich generalnie nie ustalano kolorów architektury. Plany szczegółowe nie raz posiadały oprócz części graficznej zagospodarowania terenu rysunki architektury wykonywane często w kolorze (Ryc. 4), jednak nie narzucające a nawet nie sugerujące jaka ma być kolorystyka budynków. W praktyce o kolorze decydował architekt wykonujący projekt budowlany lub wykonawca albo właściciel nieruchomości.

Koniec lat osiemdziesiątych i lata dziewięćdziesiąte to początki rozwoju deweloperki oraz chaos przestrzenny i kolorystyczny. Trudno w tych latach szukać wspólnej kolorystyki dla większości budynków. Elewacje domów były różnokolorowe, nie przejmujące się otaczającą zabudową.

Od początku lat 90. XX wieku ... Wolny rynek dał architektom zielone światło do adaptacji światowych trendów i dokonań. Efekty są widoczne w postaci nieskrępowanego stosowania dowolnej kolorystyki, który to, skądinąd pozytywny fakt, staje się narastającym problemem. Brak jednolitych regulacji prawnych w skali kraju w tym kontekście skutkuje chaosem kolorystycznym wielu wnętrz urbanistycznych. (Ludwin K., 2017, p. 207)

Te lata to okres gdzie o kolorze zabudowy decydował właściciel nieruchomości ewentualnie we współpracy z architektem, nie było żadnych uwarunkowań prawnych określających kolor architektury.

3.4. Początki XXI wieku

Przełom XX i XXI wieku to trudne do określenia dominujących kolorów architektury. Duża część zabudowy to kolory jasne, często pastelowe, białe i szare (Ryc. 6). Nie brakuje też dziwnych i ostrych kolorów w różnych zestawieniach. W ostatnich latach w dyskursie dotyczącym zagospodarowania przestrzennego coraz częściej jako jednych z winowajców dzisiejszego stanu estetycznego miast wskazuje się reklamę i kolorystykę budynków. Wraz z publikacją „Wanny z kolumnadą” Filipa Springera do słownika pojęć architekta i planisty trafiło pojęcie pastelozji, oznaczające postkomunistyczną chorobę toczącą Polaków, skutkującą zamiłowaniem do kiczowatej, pstrokatej i naiwnej kolorystyki budynków. (Czyż P., 2014, p. 16)

Wiele budynków jest odnawianych i ocieplanych z czym wiąże się nowa kolorystyka. Również budynki z wielkiej płyty są odnawiane i otrzymują nowe oblicze kolorystyczne (Ryc. 6b). Jednak chociaż część osób odbiera znaczną część zabudowy jako kolory pastelowe, to jest to kontynuacja okresu po transformacji ustrojowej, a kolorystyka jest bardzo różna, w wielu przypadkach tworząca chaos kolorystyczny. Analizując globalnie architekturę to w nowych zespołach lub odnawianych przeważają kolory pastelowe, szary i biały. Stając w obronie pastelowych i jasnych kolorów elewacji, należy uwzględnić, że zalecane jest, żeby elewacja nie absorbowała więcej niż 20% energii promieniowania słonecznego, co nie będzie możliwe przy ciemnych kolorach. Zwiększenie pochłaniania promieni słonecznych powoduje nadmierne nagrzewanie się ściany w lecie i większe wychłodzenie w zimie, tak opisuje swoje badania Żurowski (Żurawski J., 2008).

Lata początkowe XXI wieku, to brak harmonijnego, przemyślanego koloru dla całych ciągów zabudowy. Jak widać na ilustracji 7a budynek o kolorze brudnej czerwieni, przedwojenna zabudowa szaro-brązowa o brudnym kolorze obok jasne kolory i dalej szkło odbijające otoczenie. Zdjęcie 7b to mieszanka różnych kolorów, gdzie trudno znaleźć harmonię kolorów, ale za to każdy budynek się wyróżnia kolorystycznie. Dysharmonia obejmuje w szczególności zabudowę jednorodziną, której właściciele nadają dowolne, wymyślone przez nich kolory, jak na przykład pokazane na ilustracji 7c, gdzie w jednym ciągu jest architektura o kolorze białym, brązowo-szarym i czerwono-brązowym (Ryc. 7c).

Zdarzają się monotonne zespoły zabudowy mieszkaniowej, gdzie całe ciągi architektury mają tę samą kolorystykę. Jedne zespoły są o jasnych kolorach (Ryc. 8a), inne to mieszanka kolorów odważnych, łączących stonowane kolory z mocnymi, jak zieleń, żółty, czerwień i brązowy (Ryc. 7b). Większe lub mniejsze zespoły których architektura i kolor wszystkich budynków jest taki sam, nie sprzyja poczuciu bezpieczeństwa, ponieważ trudno bez odczytania numeru domu wiedzieć do którego budynku trzeba wejść. Wprowadzenie jednej kolorystyki dla każdego budynku w zespole mieszkaniowym nie tworzą często estetyczną i harmonijną przestrzeń kolorystyczną. Na ilustracji 8b widać, że taki sam kolor wszystkich budynków może tworzyć chaos kolorystyczny.

Chaos kolorystyczny panujący w tym okresie jest tym bardziej dziwny, że władze gmin zostały uzbrojone w narzędzie które mogłoby uporządkować całe obszary pod względem kolorystyki. W ustawie (Ustawa, 2003) znalazły się przepisy, które mówią, że jeżeli jest to potrzebne to w planach można zapisać jaki ma być kolor zabudowy na danym obszarze objętym planem. Jednak w wielu planach nie ma zapisów dotyczących kolorystyki architektury. Problematyczna jest realizacja ustaleń planu dotyczących koloru budynków zapisanych w planie, co zostało przedstawione poniżej.

Wiele osób dostrzega konieczność zadbania o kolor architektury. Poszukuje się metod ustalania kolorystyki zabudowy. W 2016 roku Agnieszka Ozimek przedstawiła autorską metodę komputerową określania stopnia podobieństwa kolorystycznego nowo budowanych obiektów. Przedstawiona została metoda komputerowa, która ma na celu określanie barw w kontekście stanu istniejącego. Istotą było, że budowana architektura powinna dopasować się do otoczenia. Metoda ta opiera się na wykorzystaniu i pracy na fotografii cyfrowej. (Ozimek A., 2016) Niewątpliwie poszukiwanie metod, które pomogą w ustalaniu i realizacji kolorystyki architektury jest potrzebne. Znalezienie meto-

dy dla ustalania koloru chociaż nowo budowanej i modernizowanej architektury możliwe, że zlikwidowałyby chaos kolorystyczny w zurbanizowanej przestrzeni.

Jednak mimo, że są osoby którym kolor architektury jest ważny oraz istnienia możliwości zapisów prawa miejscowego uwzględniającego kolory budynków, nadal w praktyce panuje chaos kolorystyczny, ponieważ realizacja na przykład ustaleń planów, nie jest realizowana lub jest to kolor architektury który powstał przed uchwaleniem planu.

3.5. Podsumowanie jak wyglądała kolorystyka architektury w Polsce po roku 1945

Ustalając jak wyglądała kolorystyka w latach powojennych, brano pod uwagę większość architektury a nie wyjątki, które miały inne kolory niż większość zabudowy. W Polsce w latach powojennych do czasów obecnych można wyróżnić kilka okresów kolorystyki. Pierwsze lata powojnie to kolor cegły i brudy, o czym nikt nie decydował wynikało to z tragedii wojny. Lata 60-ścięte to szary, beżowy, cegły i biały, w których nie było prawnych ustaleń kto ma decydować o kolorze. Następne lata to okres intensywnej zabudowy z wielkiej płyty i to jej wygląd decydował o odbiorze szarej przestrzeni. Od końca lat osiemdziesiątych do czasów obecnych istnieje chaos kolorystyczny mimo, że od połowy lat 90-ściętych według prawa decyzje podejmują architekci, a od początków XXI wieku w niektórych miejscach decydują urbaniści sporządzający miejscowe plany.

4. KOLORY ARCHITEKTURY PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ NA SŁOWACJI

4.1. Słowacja: 1945–1989 przegląd ogólny

Historycznie fasady na Słowacji są preferowane otynkowane, niezależnie od tego, czy są w budynkach użyteczności publicznej, pałacach miejskich, kamienicach, czy w mieszkaniu na wsi. Historyczne kolory tynków miały subtelne odcienie brązu-szarości, jeśli to możliwe, zabarwione naturalnymi tlenkami. Najprostsze budynki w środowisku wiejskim zostały otynkowane wapnem, w szczególności ozdobione bogatymi odcieniami niebieskiego. Eksperymenty z ceglana fasadą były rzadkie, głównie na budynkach przemysłowych, jednak na obszarach mieszkalnych ceglana fasada nie jest powszechna.

4.2. Kolor fasad po roku 1945

Po II wojnie światowej Czechy i Słowacja ponownie zjednoczyły się z Republiką Czechosłowacką. Odbudowa zniszczonych budynków tuż po zakończeniu II wojny światowej była jednym z podstawowych zadań w architekturze i budownictwie na Słowacji. Innym ważnym zadaniem było nowe budownictwo mieszkaniowe w miastach ze względu na intensywną industrializację kraju. W 1950 roku budynki miejskie często mają fasady w odcieniach bieli lub złamanej bieli oraz są wyłożone kamieniem naturalnym lub glazurowanymi płytkami.

Budynki mieszkalne budowane w stylu socrealizmu częściowo nawiązują do tradycji funkcjonalizmu i elewacji o tynkach w naturalnych kolorach - jasny beż, szary, naturalna biel, z naciskiem na detale artystyczne, które wykorzystywały kolory chromatyczne do stworzenia kontrastu (Belluš), blok (Karčík) itp. Kolorystyka znaczących budynków użyteczności publicznej wykorzystano kamień naturalny lub glazurę w kolorze beżowym – na elewacjach zastosowano odcienie naturalnych barw.

Połowa 1950 roku to początki prefabrykacji w budynkach mieszkalnych. Działalność architektów staje się zorganizowana w dużych firmach projektowych zarządzanych i planowanych przez państwo. To charakteryzuje projekty i styl architektury budynków mieszkalnych na całej Słowacji. Ten system budowy trwał do lat 80-tych. Kolor prefabrykowanych budynków mieszkalnych w tych latach jest głównie w odcieniach szarości, domy prefabrykowane mają początkowo uznane rastry, które są również elementem dekoracyjnym na elewacji. W latach 70-tych i późniejszych wysokie kolory chromatyczne - czerwony, zielony, niebieski - pojawiają się na mniejszych powierzchniach - balkonach i szybach wind wieżowców panelowych.

Budynki mieszkalne z otynkowanymi fasadami miały w okresie socrealizmu i nowoczesności kolor tynków w odcieniach szarości, beżu, delikatnej ochry lub bieli. Płytki dekoracyjne występowały tylko na niewielkich powierzchniach w parterowych częściach budynków. Popularnym materiałem na budynkach użyteczności publicznej - komitetach narodowych, urządach pocztowych, halach sportowych - były barwione w masie kolorowe szyby montowane w aluminiowych kratkach, przeplatane listwami okiennymi. Największa powierzchnia budynku była w większości rozwiązana za pomocą rastra. Szyby dekoracyjne tego typu były budowane w kolorze ciemnoniebieskim, ciemnoczerwonym lub żółtym.

4.3. Budynki mieszkalne – stan 1945–2010

W ciągu ostatnich dwóch dekad zespoły blokowe były przedmiotem różnych badań, głównie dotyczących ich stanu po 30 i więcej latach użytkowania oraz w kontekście nowych standardów. Projekty badawcze dotyczyły głównie oceny stanu fizycznego budynków, definicji awarii systemu, propozycji interwencji w zakresie renowacji i modernizacji. Zastosowano następujące kryteria: bezpieczeństwo strukturalne i przeciwpożarowe, aspekty higieniczne, zdrowotne i środowiskowe, bezpieczeństwo użytkowników, akustykę, oszczędność energii i ochronę termiczną (Sternova Z., 2000)

Badania wykazały, że 70% bloków mieszkalnych wymaga interwencji, kompleksowy remont jest wymagany w przypadku budynków z 255 761 mieszkaniami zbudowanymi w poszczególnych systemach. (53 % zostało zbudowanych w systemie T 06B używanym w latach 1963-1981).

Obecna polityka to renowacja, remont. Niektóre z tych budynków stają się ważnymi świadkami i częścią najnowszego dziedzictwa architektonicznego.

Wyzwanie w latach następujących po zmianach ustrojowych, tj. okres po zakończeniu socjalizmu, wiązało się z tym, że budynki te zostały zaprojektowane do szybkiego masowego budownictwa, jako zespół, z planami urbanistycznymi, infrastrukturą, transportem, jedną dominującą funkcją (życie), znormalizowanymi mieszkaniami dla użytkowników o równym standardzie życia społecznego i bez wizualnego zróżnicowania w zestawach jednostek modułowych.

Transformacja społeczeństwa, życia w ogóle przyniosła pragnienie i potrzebę nowej tożsamości i otworzyła pytania o autentyczność w przypadku remontu. Dziś zespoły te znajdują się w nowym kontekście, nie są już "przedmieściami". Ekonomiczne zróżnicowanie ludzi, ich standardu życia, dostępność i szeroki wybór nowych materiałów, technologii, nowych standardów i wymagań dotyczących komfortu, wydajności, zmieniającej się struktury społecznej i wieku mieszkańców, nowych zastosowań, naturalnie doprowadziło do nowych, odmiennych uczuć estetycznych, preferencji, wizualnych przejawów tych zmian.

Na początku procesu remontu betonowe zespoły blokowe nie miały dobrego wizerunku, ponieważ kojarzyły się ze smutkiem, monotonią, nielubianą równością budynków itp. Pierwszym pragnieniem było więc odróżnienie się od tego obrazu i od innych – kolor był silnym środkiem do osiągnięcia tego celu.

Pierwotne pragnienie zakłócania wizualnych powiązań z przeszłością stopniowo przerodziło się w potrzebę pewnej ciągłości, nowej interpretacji.

Studiując oryginalną kolorystykę budynków, można udokumentować ich "charakter kolorystyczny". W latach 1960 i 70 paleta kolorów była bardzo ograniczona, składała się z trzech najczęściej używanych kolorów i około pięciu używanych w mniejszym zakresie. Fakt ten nadał zespołom pewną wizualną jedność. (Ryc. 11)

Kolory były mechanicznie rozmieszczone na fasadach, schematy były w większości mono lub dwuchromatyczne. Brak różnorodności doprowadził do monotonii, jednolitości, słabego poczucia miejsca, tożsamości, "nieludzkiego" środowiska, wynikającego z reakcji psychologicznych, ocen.

4.4. Lata 1990–2010

Od 1990 roku kwestie techniczne i funkcjonalne/użytkowe zyskały coraz większy wpływ na wygląd tych budynków. Poza masową modernizacją konstrukcji za pomocą izolacji termicznej, wiele budynków zostało rozbudowanych na poziomach dachów – pojawiły się nowe kondygnacje, nowe kształty, zamknięcie balkonów, wymiana okien, obejmująca również zmiany kolorystyczne.

Dywersyfikacja spowodowana zmianą właścicieli ma również poważne skutki wizualne – na poziomie poszczególnych mieszkań (kolor stolarki okiennej, balkonów itp.) oraz na poziomie całych budynków.

Badania preferencji prowadzone od 1990 r. wykazały wyraźne odrzucenie szarych kolorów na fasadach w dwóch kolejnych dekadach. Naturalnie w praktyce świadczyło o tym zastosowanie kolorów przeważnie silnie chromatycznych, "eksplozja", która w konsekwencji (mniej więcej od 2010 roku) nastąpił powrót do stosowania na elewacjach głównie achromatycznych barw połączonych z barwą chromatyczną. Jest to nowa jakość szarości wzbogacona kolorami chromatycznymi o wyższej chromatyczności w ograniczonym zakresie powierzchni.

4.5. Porównanie cech charakterystycznych – wytyczne na przyszłość

Oryginalne projekty mogą charakteryzować się regularnym wzorem elewacji wynikającym z widoczności konstrukcji – płyt, siatki. Warstwy termoizolacyjne powierzchni przekształcają te zbyt duże, niezróżnicowane płaszczyzny.

Pierwotna jednolitość wyglądu odzwierciedlała równe prawa i obowiązki, brak własności prywatnej, budynki były podporządkowane zespołom w wizualnej jedności.

Nowe interwencje – podejmowane ze względów technicznych, funkcjonalnych i estetycznych – na ogół nie mają na celu interpretacji pierwotnej intencji projektów zespołu. (Ryc. 13 a, b) Należy wygenerować wartość dodaną.

Nie ma koordynacji schematów kolorystycznych, nie ma próby o podporządkowanie indywidualnych gustów/możliwości całości.

Profesjonalne podejście oznacza traktowanie projektu jako nowej współczesnej interwencji, ale z poszanowaniem badanych granic zmian - budynku (typu), grupy / bloku domów, zespołu mieszkaniowego. Wymaga to szerszego podejścia. (Ryc. 13c)

W Bratysławie od 1956 roku wybudowano ponad 100 000 mieszkań w różnych budynkach z bloków żelbetowych, począwszy od najstarszego zespołu – zespołu Februarka Housing (koncepcja 1953, 1958 – 61 realizacja projektu) do największego zespołu w Petrzałce (międzynarodowy konkurs 1967, zbudowany w latach 1973-1980).

5. PODSUMOWANIE

Podsumowując jakie kolory były w różnych okresach powojennej Polski, to poza okresem „wielkiej płyty” we wszystkich znajdował się kolor biały. Jest to kolor, który do wszystkiego pasuje i jest akceptowany bardziej niż nieodpowiednie kolory (Montero-Parejo, et al., 2020, p. 2 of 16). Okres powojenny to przede wszystkim kolor cegły, drewna i szarości. Lata sześćdziesiąte to poza nielicznymi różnokolorowymi budynkami, dominował kolor szary, beżowy i biały. Lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte to kolor „wielkiej płyty”, generalnie przeważała szarość. Czasy transformacji ustrojowej Polski (koniec lat osiemdziesiątych i lata dziewięćdziesiąte) to chaos kolorystyczny, w którym trudno znaleźć wspólnych kolorów dla większości zabudowy.

W porównaniu z Polską, na Słowacji okres powojenny upłynął pod znakiem wcześniejszej i wielkoskalowej budowy prefabrykowanych obudów panelowych, a reszta architektury charakteryzowała się otynkowanymi fasadami. Paleta kolorów była zatem w przeważającej mierze achromatyczna,

z wyjątkiem niektórych ważnych budynków użyteczności publicznej oraz budynki zbudowane w okresie rondokubizmu, w których stosowano również kolory chromatyczne, często o wyższej chromatyczności dla elementów dekoracyjnych, a także materiały jak kamień (np. do okładzin).

W obu krajach ten sam rodzaj zabudowy można odwzorować w przypadku kompleksów obudowy paneli – spontaniczne zastosowanie polichromii skutkujące żywym, ale chaotycznym środowiskiem kolorystycznym.

Wyniki podkreślają wpływ tradycji, warunków społecznych i preferencji kulturowych na wybór kolorów budynków.

BIBLIOGRAPHY

- Czyż P. (2014). *Stan estetyczny przestrzeni a kultura korzystania z miasta*. METROPOLITAN NR 1, pp.14-27.
- Kamrowska-Zaluska D. (2011). Projekt Lyon Confluence. W J. M.-P. Piotr Lorens (Red.), *Planowanie i realizacja przedsięwzięć urbanistycznych* (strony 107-118). Gdańsk: Politechnika Gdańska.
- Ludwin K. (2017). *The colors of architectural objects and related legal aspects*. *Przeźren Urbanistyka Architektura*, pp. 205-216. doi:10.4467/00000000PUA.17.038.7219
- Łakomy K. (2019). *Villa architecture in Katowice after 1914 (problems of conservation, modernisation and the architectural and landscape context)*. Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Pan Oddział w Krakowie. DOI: 10.24425/tkuia.2019.131180.
- Michał architekt. (2018). *Polski chaos przestrzenny – co poszło nie tak po 1989 roku*. (M. Lewoc, Redaktor) Pobrano 2021 z lokalizacji <https://www.morizon.pl/blog/polski-chaos-przestrzenny/> (Dostęp / access: 2021-07-09).
- Montero-Parejo, M., García Moruno, L., Reyes Rodríguez, A., Blanco, J. i Garrido Velarde, J. (2020). *Analysis of Façade Color and Cost to Improve Visual Integration of Buildings in the Rural Environment*. *Sustainability* 12, no. 9: 3840. doi:10.3390/su12093840.
- Ozimek A. (2016). *Digital analysis of new objects colour matching to the existing environment*. *Space & Form / Przestrzeń i Forma* no 26, pp. 271-283.
- Rada Miejska w Świnoujściu. (1993). Plan szczegółowy zagospodarowania przestrzennego osiedla „Rycerska” w Świnoujściu. Uchwała Rady Miejskiej w Świnoujściu L/334/93. Uchwała Rady Miejskiej w Świnoujściu L/334/93. Świnoujście, Polska.
- Sternova Z. (2000). VVUPS-NOVA, STAVBA 1.
- Ustawa. (2003). USTAWA z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 293, 471, 782, 1086, 1378, z 2021 r. poz. 11.).
- Włodarczyk M. (2014). *Architektura lat 60-tych w Krakowie*. Kraków: Włodarczyk+Włodarczyk Architekci. doi:10.14584/978-83-64491-01-6.
- Włodarczyk M. (2015). *Czy „kolorowe” oznacza „lepsze”?* Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach nr 7, pp. 63-70.
- Wojciechowski T. (2012). *1 września rocznica wybuchu II wojny. Zobacz co zostało z Warszawy po 1 września 1939 roku*. Pobrano z lokalizacji https://archirama.muratorplus.pl/architektura/1-wrzesnia-rocznica-wybuchu-ii-wojny-zobacz-co-zostalo-z-warszawy-po-1-wrzesnia-1939-roku-zdjecia-ru.67_1869.html (Dostęp / access: 2021-10-05).
- Żurawski J. (2008). *Błędy popełniane przy termomodernizacji budynków mieszkalnych*. http://cieplej.pl/index_artykuly.php5?dzial=2&kat=23&art=97&limit=84 (Dostęp / access: 2021-10-05).

AUTHOR'S NOTE

Elżbieta Czekiel-Świtalska The article author's primary field of study is local spatial planning. She conducts research on the financial impact of adopting local spatial development plans. She publishes research associated with spatial order and legal aspects pertaining to spatial planning. Contact: Elzbieta.Czekiel-Switalska@zut.edu.pl

Andrea Urlandova works at the Institute of Theory and History of Architecture and Monuments Preservation, she set up and leads the Colour Laboratory at the Slovak University of Technology in Bratislava, Faculty of architecture and Design. She teaches and conducts research in colour in architecture and urban spaces, preservation of historic buildings and relevant training of professionals. Contact: andrea.urlandova@stuba.sk

Silvia Cejkova Architect with specialisation on use of colour in architecture. Doctoral study at the Faculty of Architecture and Design, Slovak University of Technology. Theme of her dissertation thesis is use of colour in healthcare facilities. Focused on use of colour psychology in architecture especially in interiors. Contact: silvia.cejkova@stuba.sk

Alicja Świtalska Since 2014 researcher in the Department of Architecture at the West Pomeranian University of Technology in Szczecin. Interested in spatial planning linked to chosen aspects of preservation of natural and landscape. Contact: alicja.switalska@zut.edu.pl

O AUTORACH

Elżbieta Czekiel-Świtalska zajmuje się naukowo i zawodowo przede wszystkim przestrzennym planowaniem miejscowym. Prowadzi badania związane ze skutkami finansowymi, które powstają na skutek uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Publikuje badania związane z ładem przestrzennym oraz z aspektami prawnymi dotyczącymi planowania przestrzennego. Kontakt: Elzbieta.Czekiel-Switalska@zut.edu.pl

Andrea Urlandova pracuje w Instytucie Teorii i Historii Architektury oraz Konserwacji Zabytków, założyła i prowadzi Laboratorium Kolorów na Słowackim Uniwersytecie Technologicznym w Bratysławie, Wydział Architektury i Wzornictwa. Prowadzi badania w zakresie koloru w architekturze i przestrzeniach miejskich, ochrony zabytkowych budynków oraz odpowiedniego szkolenia specjalistów. Kontakt: andrea.urlandova@stuba.sk

Silvia Cejkova Architekt ze specjalizacją w wykorzystaniu koloru w architekturze. Studia doktoranckie na Wydziale Architektury i Wzornictwa Słowackiego Uniwersytetu Technologicznego. Tematem jej pracy doktorskiej jest wykorzystanie koloru w placówkach służby zdrowia. Koncentruje się na wykorzystaniu psychologii koloru w architekturze, zwłaszcza we wnętrzach. Kontakt: silvia.cejkova@stuba.sk

Alicja Świtalska Od 2014 r. pracownik dydaktyczno-naukowy na Wydziale Architektury ZUT w Szczecinie. Zainteresowania naukowe: planowanie przestrzenne połączone z wybranymi zagadnieniami ochrony dóbr naturalnych oraz krajobrazem. Kontakt: alicja.switalska@zut.edu.pl